

OILADAGI MUHITNING BOLANING RUHIYATIGA TA‘SIRI

Malikova Dilnoza Saloxiddinovna

Sirdaryo viloyati Mirzaobod tumani

19-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada oiladagi muhitning bolaning ruhiy rivojlanishiga ta’siri psixologik-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Oiladagi sog‘lom muhit, ota-onaning farzandga bo‘lgan munosabati, mehr-muhabbat, tarbiya usullari hamda oilaviy nizolarning bolaning ruhiy holatiga ko‘rsatadigan ta’siri yoritilgan. Shuningdek, bolada o‘ziga ishonch, emotsional barqarorlik, ijtimoiy faollik va ijobiy xulq-atvorni shakllantirishda oilaning o‘rni ochib berilgan. Maqolada oiladagi salbiy psixologik muhitning bolalarda xavotir, qo‘rquv, tortinchoqlik va agressivlik kabi holatlarni yuzaga keltirishi haqida fikr yuritilgan hamda bunday muammolarni oldini olish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: oila muhiti, bola ruhiyati, psixologik rivojlanish, oilaviy tarbiya, emotsional holat, ota-ona munosabati, psixologik muhit, mehr-muhabbat, ijtimoiylashuv, ruhiy barqarorlik, bolalar psixologiyasi, oilaviy nizolar, tarbiya usullari, psixologik qo‘llab-quvvatlash.

Kirish

Inson shaxsining shakllanishida oila eng muhim ijtimoiy muhitlardan biri hisoblanadi. Bola dunyoga kelgan ilk kunidanoq oiladagi muhit, ota-onaning munosabati, mehr-muhabbati va tarbiya usullarining ta’siri ostida rivojlanadi. Shu sababli oiladagi psixologik muhit bolaning ruhiy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, bugungi kunda jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy va ma’naviy o‘zgarishlar

sharoitida oilaning tarbiyaviy ahamiyati yanada ortib bormoqda. Bolaning ruhiyati juda nozik va ta'sirchan bo'lib, u atrofdagi muhitni tez qabul qiladi. Oiladagi iliq munosabat, o'zaro hurmat, mehr-muhabbat va e'tibor bolaning ruhiy jihatdan sog'lom shakllanishiga yordam beradi. Aksincha, oiladagi nizolar, qo'pollik, befarqlik yoki doimiy bosim bolaning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday holatlar bolalarda qo'rquv, xavotir, tortinchoqlik, tajovuzkorlik yoki o'ziga bo'lgan ishonchsizlik kabi ruhiy muammolarni yuzaga keltiradi. Oila bolaning dastlabki tarbiya maskani hisoblanadi. Bola ilk ijtimoiy ko'nikmalarni, muomala madaniyatini, axloqiy qadriyatlarni aynan oilada egallaydi. Ota-onaning o'zaro munosabati, farzandga bo'lgan muomalasi va oiladagi umumiy psixologik iqlim bolaning xarakteri hamda dunyoqarashining shakllanishiga kuchli ta'sir qiladi. Shu bois oiladagi sog'lom psixologik muhit nafaqat bolaning bugungi ruhiy holati, balki uning kelajakdagi shaxs sifatida kamol topishida ham muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda ayrim oilalarda iqtisodiy qiyinchiliklar, ota-onalarning bandligi, oilaviy kelishmovchiliklar yoki farzand tarbiyasiga yetarlicha e'tibor bermaslik kabi holatlar kuzatilmoqda. Bu esa bolalarning ruhiy holatida turli salbiy o'zgarishlarni yuzaga keltirishi mumkin. Ayniqsa, ota-onaning farzand bilan samimiy muloqot qilmasligi, uni tushunmasligi yoki doimiy tanqid qilishi bolaning ichki dunyosiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada bola o'zini yolg'iz his qilishi, atrofdagilar bilan munosabat o'rnatishda qiynalishi yoki emotsional jihatdan beqaror bo'lib qolishi mumkin. Bolaning ruhiy sog'lomligi uning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyati, ijtimoiy faolligi va jamiyatga moslashuvida muhim omil hisoblanadi. Shu sababli ota-onalar farzand tarbiyasida nafaqat moddiy ta'minotga, balki uning psixologik ehtiyojlariga ham alohida e'tibor qaratishlari zarur. Farzandni tinglash, qo'llab-quvvatlash, rag'batlantirish va unga mehr ko'rsatish orqali bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash mumkin. Shuningdek, oiladagi sog'lom muhitni shakllantirishda maktab va psixologlarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Maktab psixologlari ota-

onalar bilan tushuntirish ishlari olib borishi, oiladagi muammolarni aniqlash va bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar berishi orqali bolalarning ruhiy holatini yaxshilashga yordam beradi. Chunki sog'lom oilaviy muhitda voyaga yetgan bola kelajakda jamiyatning faol, ma'naviy yetuk va barkamol a'zosi bo'lib shakllanadi. Oiladagi muhitning bolaning ruhiyatiga ta'siri, oilaviy tarbiyaning psixologik jihatlari hamda sog'lom psixologik muhitni shakllantirishning ahamiyati ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, oiladagi salbiy muhitning bola ruhiyatiga ko'rsatadigan ta'siri va bunday holatlarning oldini olish bo'yicha amaliy tavsiyalar yoritib beriladi.

Asosiy qism

Oila jamiyatning eng kichik bo'g'ini bo'lishi bilan birga, shaxsning ma'naviy va ruhiy shakllanishida asosiy tarbiya maskani hisoblanadi. Bola ilk hayotiy tajribalarni, ijtimoiy munosabatlarni va axloqiy qadriyatlarni aynan oilada o'zlashtiradi. Shu sababli oiladagi muhit bolaning ruhiy rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Oiladagi sog'lom psixologik muhit bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini, emotsional barqarorligini va ijtimoiy faolligini rivojlantirsa, nosog'lom muhit esa turli ruhiy muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Bolaning ruhiyati shakllanishida ota-onaning farzandga bo'lgan munosabati muhim o'rin tutadi. Mehr-muhabbat, e'tibor va qo'llab-quvvatlash muhitida voyaga yetgan bola o'zini xavfsiz his qiladi, o'z fikrini erkin ifodalay oladi hamda atrofdagilar bilan sog'lom munosabat o'rnatadi. Aksincha, ota-onaning doimiy tanqidi, qo'polligi yoki befarqligi bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday bolalarda qo'rquv, xavotir, tortinchoqlik yoki agressivlik kabi salbiy holatlar kuzatilishi mumkin. Oiladagi o'zaro munosabatlar ham bolaning ruhiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Agar oilada o'zaro hurmat, samimiylik va mehr ustuvor bo'lsa, bola ijobiy ruhiy muhitda rivojlanadi. Ammo oiladagi tez-tez uchraydigan nizolar, janjallar yoki zo'ravonlik holatlari bolaning psixikasiga jiddiy zarar yetkazadi. Bunday

ilmiy –amaliy anjuman

vaziyatda bola o‘zini himoyasiz his qiladi, ruhiy tushkunlikka tushishi yoki atrofdagilarga nisbatan salbiy munosabat shakllantirishi mumkin. Psixologlarning ta’kidlashicha, bolalik davrida olingan ruhiy jarohatlar insonning keyingi hayotiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Oiladagi nosog‘lom muhit sababli ayrim bolalarda o‘ziga ishonchsizlik, muloqotdan qochish, depressiv holatlar yoki tajovuzkor xulq-atvor shakllanishi mumkin. Bu esa bolaning maktabdagi o‘zlashtirishiga, tengdoshlari bilan munosabatiga va ijtimoiylashuv jarayoniga salbiy ta’sir qiladi. Oilaviy tarbiya usullari ham bolaning ruhiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Demokratik tarbiya usulida ota-onalar bolaning fikrini hurmat qiladi, unga erkinlik beradi va to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatadi. Bunday muhitda bola mustaqil fikrlashni, muammolarni hal qilishni va o‘ziga mas’uliyat olishni o‘rganadi. Haddan tashqari qattiqqo‘l yoki avtoritar tarbiya esa bolaning ruhiy bosim ostida qolishiga olib keladi. Natijada bola qo‘rqoq, tortinchoq yoki aksincha, agressiv bo‘lib ulg‘ayishi mumkin. Bolaning emotsional holatiga ota-onaning muloqot madaniyati ham ta’sir ko‘rsatadi. Farzand bilan samimiy suhbat qurish, uning fikrlarini tinglash va his-tuyg‘ulariga befarq bo‘lmaslik bolaning ruhiy barqarorligini ta’minlaydi. Ayniqsa, bugungi kunda ota-onalarning bandligi sababli bolalar bilan yetarlicha vaqt o‘tkazmaslik holatlari ko‘paymoqda. Bu esa bolalarda yolg‘izlik hissini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli ota-onalar farzand bilan muntazam muloqot qilishga va uning ruhiy ehtiyojlarini tushunishga harakat qilishlari zarur. Shuningdek, oiladagi moddiy va ma’naviy sharoit ham bolaning ruhiyatiga ta’sir etadi. Moddiy qiyinchiliklar ayrim hollarda oilada stress va nizolarni kuchaytiradi. Bu esa bolalarning ruhiy holatida xavotir va tushkunlikni yuzaga keltirishi mumkin. Biroq moddiy ta’minotning yaxshi bo‘lishi har doim ham sog‘lom ruhiy muhitni anglatmaydi. Eng muhimi — oiladagi mehr, e’tibor va o‘zaro tushunishdir.

Bolaning ruhiy sog‘lomligini saqlashda maktab va oila hamkorligi ham muhim hisoblanadi. O‘qituvchi va maktab psixologlari bolaning xulq-atvori va

emotsional holatini kuzatib borishi, zarur hollarda ota-onalar bilan hamkorlikda muammolarni bartaraf etishi kerak. Turli psixologik treninglar, suhbatlar va maslahatlar orqali ota-onalarda farzand tarbiyasiga nisbatan mas'uliyat hissini kuchaytirish mumkin. Oilada sog'lom psixologik muhit yaratish uchun avvalo o'zaro hurmat va ishonchni shakllantirish zarur. Farzandni doimiy qo'llab-quvvatlash, uning yutuqlarini rag'batlantirish, xatolariga sabr bilan yondashish bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Shuningdek, oilada kitobxonlik, birgalikdagi suhbatlar, dam olish va foydali mashg'ulotlarni tashkil etish bolalarning ruhiy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, oiladagi muhit bolaning ruhiyati va shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Sog'lom oilaviy muhitda voyaga yetgan bola ruhiy jihatdan barqaror, ijtimoiy faol va ma'naviy yetuk inson bo'lib ulg'ayadi. Shu bois har bir ota-ona farzand tarbiyasida nafaqat moddiy, balki psixologik va ma'naviy jihatlarga ham alohida e'tibor qaratishi zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, oiladagi muhit bolaning ruhiy rivojlanishi va shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bola ilk tarbiyani oilada oladi va uning xarakteri, dunyoqarashi, emotsional holati hamda ijtimoiy munosabatlari aynan oilaviy muhit ta'sirida shakllanadi. Shu sababli oiladagi sog'lom psixologik muhit bolaning ruhiy barqarorligi va kelajakdagi muvaffaqiyatining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Mehr-muhabbat, o'zaro hurmat va qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lgan oilada voyaga yetgan bolalar o'ziga ishongan, ijtimoiy faol va emotsional jihatdan barqaror bo'lib ulg'ayadi. Aksincha, oiladagi nizolar, befarqlik, qo'pollik yoki doimiy bosim bolaning ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, unda qo'rquv, xavotir, tortinchoqlik, tajovuzkorlik kabi salbiy holatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Bu esa bolaning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyati va jamiyatga moslashuviga ham salbiy ta'sir qiladi. Bolaning ruhiy sog'lomligini ta'minlashda ota-onaning tarbiya usuli,

muloqot madaniyati va farzandga bo‘lgan munosabati alohida o‘rin tutadi. Farzandning fikrini tinglash, uni rag‘batlantirish, his-tuyg‘ulariga e‘tiborli bo‘lish va psixologik qo‘llab-quvvatlash orqali bolada o‘ziga bo‘lgan ishonchni mustahkamlash mumkin. Shu bilan birga, maktab va oila hamkorligi bolaning ruhiy holatini barqarorlashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Bugungi kunda oilaviy tarbiya masalasiga jiddiy e‘tibor qaratish, ota-onalarning pedagogik va psixologik bilimlarini oshirish dolzarb vazifalardan biridir. Chunki sog‘lom oilada tarbiyalangan bola kelajakda jamiyatning ma‘naviy yetuk, bilimli va barkamol a‘zosi bo‘lib voyaga yetadi. Demak, oiladagi ijobiy psixologik muhitni shakllantirish nafaqat bolaning ruhiy salomatligini saqlash, balki uning kelajakdagi hayotiy muvaffaqiyati va jamiyatdagi munosib o‘rnini ta‘minlash uchun ham muhim ahamiyatga ega. Shu bois har bir ota-ona farzand tarbiyasida mehr, e‘tibor va sog‘lom muloqotga alohida ahamiyat berishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova V.M. **Pedagogik psixologiya.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018..
2. G‘oziev E.G‘. **Yosh davrlari psixologiyasi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
3. Davletshin M.G. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2017.
4. Muslimov N.A. **Ta‘lim jarayonida shaxs rivoji.** – Toshkent: Innovatsiya, 2019. *Ta‘lim va rivojlanish*, 3(1), 33-40.
5. Vygotskiy L.S. **Tafakkur va nutq.** – Moskva: Pedagogika, 2016.
6. Shamsiev, B. (2022). Psixologik maslahat va treninglar maktabda. *Pedagogik amaliyot*, 5(3), 22-29.
7. Abduraxmonov F.X. **Ta‘limda psixologik xizmat.** – Toshkent: Fan, 2021
8. Internet ma‘lumotlari